

ВСТУП

«Наша доба є не лише епохою змін, а й зміною епохи», — стверджує папа Франциск. Змінюються і форми релігії та їхня роль в окремих суспільствах і культурах. Секуляризація спричинила не кінець релігії, а її перемену. Хоча деякі форми релігії зазнають серйозних потрясінь, інші є настільки вітальними, що зуміли вийти за власні межі. Традиційні релігійні інституції втратили монополію на релігію.

Процес глобалізації у своїй кульмінаційній фазі наштовхується на опір: посилюються прояви популізму, націоналізму та фундаменталізму. Наш світ стає дедалі більше взаємопов'язаним і водночас по-новому розділеним. У світовій спільноті християн нема єдності, проте сьогодні найбільші розбіжності існують не між окремими Церквами, а всередині них. Розбіжності у навчанні, в релігійних та політичних поглядах часто мають приховане коріння у глибших шарах психічного і духовного життя людей. Іноді люди, які промовляють той самий Символ віри в одній церковній лаві, мають дуже різні уявлення про Бога. Переміни на сьогоднішній духовній сцені включають і падіння стіни, яка розмежовувала «віруючих» і «невіруючих»; галасливі меншини «твердих» догматичних віруючих та войовничих атеїстів опиняються на маргінесі, водночас зростає кількість людей, у чиїх думках і серцях віра (в розумінні «прадовіри»)

і невіра (в розумінні повного сумнівів скептицизму) — переплітаються.

Я завершую цю книгу в розпал пандемії коронавірусу; навколо мене в переповнених лікарнях щодня вмирає багато хворих, а багато живих та здорових змагається з екзистенційною невпевненістю. І цей досвід порушує певність нашого світу — до тривалої кризи традиційних релігійних певностей додається криза певностей секулярних, зокрема впевненості у безумовному пануванні людини над природою і власною долею.

Становище Католицької Церкви сьогодні багато в чому нагадує ситуацію незадовго до Реформації. Коли було виявлено нечувану кількість випадків сексуальних і психологічних зловживань, довіра до Церкви похитнулася і виникло багато запитань стосовно всієї церковної системи. Закриті й порожні храми в час пандемії коронавірусу я сприймав як пророчий і попереджувальний знак: такою незабаром може бути дійсність Церкви, якщо не відбудуться переміни.

Певною інспірацією може бути «католицька реформація», носіями якої були такі відважні містики, як Йоан від Хреста, Тереза Авільська, Ігнатій Лойола та багато інших, які крізь свій самобутній духовний досвід збагатили як богословську рефлексію над вірою, так і видиму форму та практику Церкви.

Спроби реформ не можуть сьогодні обмежитись лише змінами деяких інституційних структур і декількох абзаців Катехизму, Кодексу канонічного права та підручників

із морального богослов'я. Плідність реформи і майбутня життєздатність Церкви залежать від відновлення зв'язку із глибоким духовним та екзистенційним виміром віри.

Сьогоднішню кризу я сприймаю як роздоріжжя, на якому відкривається можливість перейти до нової, «попудневої» епохи в історії християнства. Християнство, що зазнає потрясінь, може — зокрема завдяки власному бо-лісному досвіду, — як поранений лікар розвинути терапевтичний потенціал віри.

Якщо Церкви будуть опиратися спокусі самозамилування та колективного нарцисизму, клерикалізму, ізоляціонізму та провінціалізму, вони можуть значно докластися до нової, ширшої та глибшої екумени. Новий екуменізм — це щось значно більше, ніж лише єдність християн; оновлення віри може бути кроком до цього «універсального братерства», яке є важливою темою понтифікату папи Франциска. Це може допомогти людській спільноті прямувати не до зіткнення цивілізацій, а до утворення *civitas oecumenica* — культури спілкування, обміну та поваги до різноманітності.

Бог об'являється протягом історії у вірі, любові й надії людей, зокрема й тих, що перебувають на периферіях Церкви та навіть за її видимими межами. Пошук Бога «в усьому» й в усіх історичних подіях звільняє наше життя від монологічного егоцентризму і змінює його в діалогічну відкритість. Тут я бачу знаки часу і світло надії у важку добу. Цій надії прагне служити ця книга.

ВІРА В РУСІ

«У нас порожні руки та порожні сіті, ми працювали цілу ніч, але нічого не впіймали», — сказали стомлені та розчаровані галилейські рибалки мандрівному проповіднику, який стояв на березі нового дня.

Подібно відчувається сьогодні багато християн у великій частині нашого західного світу. Храми, монастирі та духовні семінарії порожніють, десятки тисяч людей виходять із Церкви. Темні тіні недалекого минулого позбавляють Церкву довіри. Християни розділені — сьогодні йдеться не лише про розбіжності між Церквами, а й про розбіжності всередині них самих. Християнська віра вже не зіштовхується з войовничим атеїзмом чи жорстокими переслідуваннями, які б пробуджували та мобілізували віруючих. Сьогодні загроза значно серйозніша — байдужість.

Пророк із Назарета обрав саме таку мить втоми та розчарування для першого звернення до своїх майбутніх учнів. Розчаровані після безсонної ночі рибалки були не найкращими слухачами Його проповіді про наближення Царства. Однак вони проявили те, що є притвором та вхідними воротами віри: відвагу довіряти. «Спробуйте ще раз» — звучить Його перший заклик, — «пливіть на глибину і закиньте сіті!» (пор. Лк. 5).

І в цей час втоми та розчарування варто ще раз дати шанс християнству. Спробувати ще раз — не означає робити знову те саме, включно з повторенням старих помилок. Це означає плисти на глибину, уважно чекати, бути готовим до дії.

Це книга про переміни віри в житті людей та в історії. Я запитую в ній, які переміни відбуваються зараз і які можливі майбутні форми християнства вже проявляються у теперішніх кризах. Сьогодні, як і в будь-який час важливих історичних змін, змінюється становище та роль віри в суспільстві, так само як і форми її самовираження в культурі. Перед обличчям багатьох змін варто завжди наново запитувати себе про ідентичність нашої віри. У чому вона полягає і в чому проявляється її християнський характер?

Це книга про віру як шлях пошуку Бога посеред світу, який змінюється, про життя вірою, про акт віри, про те, як ми віримо (*fides qua*), а не про те, у що ми віримо (*fides quae*),

що є «предметом» віри. Під вірою я маю на увазі певну життєву позицію, орієнтацію, спосіб, як ми живемо у цьому світі та як ми цей світ розуміємо, а не просто «релігійні переконання» і погляди; мене цікавить радше *faith*, ніж *beliefs*.

З поняттям «віра» (з єврейським дієсловом *heemin*) нас знайомлять єврейські пророки осьового часу (близько V століття до Різдва Христового)¹; однак сам феномен віри є давнішим. Залишаю осторонь полеміку про те, чи віра як акт довіри, особисті стосунки з трансцендентним є цілком оригінальним біблійним внеском у духовну історію людства, або ж чи таке розуміння віри (чи її аналогів) вже було частиною добіблійних релігій та вірувань, чи її взагалі можна вважати антропологічною константою, сутнісно притаманною людству як такому. Зосереджуюсь на лінії історії віри, яка має свої витоки в юдаїзмі й продовжується в християнстві і яка водночас виходить за межі християнства в його традиційній церковній формі².

Єврейська Біблія сформувала дві суттєві особливості віри на її шляху крізь історію: досвід виходу, дороги

¹ Поняття «осьового часу» пропагував Карл Ясперс. Під цим поняттям він мав на увазі період VIII–II століть до н.е., коли незалежно одна від одної виникла ціла низка релігій, які існують до сьогодні, а давніші саме почали змінюватись так, що дедалі більше уваги приділялося трансценденції та етичним питанням. Пор. Jaspers K., *Vom Ursprung und Ziel der Geschichte*. München, 1949.

² Певним чином вона присутня і в секулярному гуманізмі — цій небажаній дитині традиційного християнства, — так само як і в інших формах сучасної нетрадиційної духовності; однак у них часто віра змішується з гнозою — духовною орієнтацією, яка протягом століть була її конкуренткою.